

מסורת הש"ס

א. (הברייתא בשינויים) תוספתא חולין פ"ג כב.
 ב. ב"ק צבב. ילק"ש תורה ק"ג. שם קטז. שם נ"ך סז. וראה חולין טב,א.

גרסות

דפסק **להו ספרא בתרי הכי נמי דתרתו שמי נינהו** בכתי"מ ועוד: **דפסיק ליה ספרא בתרתו הכי נמי דתרי מילי נינהו**.
אמרי מלה זו חסרה בכתי"מ ועוד, ויש בכתי"י: **הכי השתא**.
דורס ואוכל – **טמא**. **יש לו** – **טהור** יש בכתי"י כבתוספתא: **יש לו** – **טהור**. **דורס ואוכל** – **טמא** וראה רש"י.

בידוע שהוא טמא יש לו אצבע יש כתי"י שנוסף בו: **ואם אינו דורס ויש לו אצבע** וראה רש"י ודק"ס.

אם חולק את רגליו שתים לכאן ושתים לכאן טמא, שלש לכאן ואחת לכאן טהור בכמה כתי"י: **אם חולק שתים לכאן ושתים לכאן בידוע שהוא טמא, שלש לכאן אחת לכאן בידוע שהוא טהור**. שכן בחלק מכתה"י: **שוכן** וראה רש"י.

לא לחנם הלך זרזיר בכתי"מ ועוד: **לא לחינם הלך זרזיר**.

מפני שהוא מינו יש כתי"י שנוסף בו: **אמר אביי דבר זה כתוב בתורה שנוי בנביאים ומשולש בכתובים ושנינו במשנתנו כתוב בתורה דכתוב וילך עשו אל ישמעאל שנוי בנביאים ויתקבצו אל יתח אנשים ריקים משולש בכתובים דכתוב כל עוף למינו ישכון** וראה ב"ק צבב.

שכן ונדמה בכתי"מ ועוד: **שוכן ונדמה** להן.

בעיני רוב ארכו ובעיני רוב הקיפו בכתי"מ ועוד ובמקורות: **בעיני רוב אורכו ורוב הקיפו**.

העולם

חולק את רגליו שתים לכאן ושתים לכאן
 לרוב העופות ארבע אצבעות, וברובם אצבע אחת נוטה אחורה ושלוש קדימה (בעופות בעלי שלוש אצבעות, נוטות כל השלוש קדימה). קיימים מספר מינים של עופות החולקים את אצבעותיהם שתיים קדימה ושתיים אחורה, כדוגמת התוכיים, הליליות ועיט הדגים. בארץ ישראל קיימים שני מינים החולקים תמיד את רגליהם: הקקר (Dendrocopos syriacus), והופכי הגרון (סבראש – Jynx torquilla), שניהם ממשפחת הנקריים. לשניהם אין זפק, דבר המאשר את היותם עופות טמאים.

רגל של תוכי, החולק את רגליו, שתים קדימה ושתים אחורה

כל עוף הקולט מן האויר טמא
 קיימות שתי קבוצות של עופות הקולטים את מזונם מן האוויר. קבוצה אחת היא של הסנוניות והסיסים הקולטים חרקים מן האוויר, והם אכן חסרים כל זפק. בקבוצה השנייה נכללים העיטים והבזים החוטפים ציפורים ועופות באוויר, ואשר גם להם אין זפק של ממש, אלא יכולת להרחיב את הוושט עצמו לקליטת כמות גדולה של מזון.

כנפיו חופים את רובו וכו'
 ישנם מיני חגבים, כגון ארבה המדבר, שכנפיהם מגיעות לגודל מלא (חופין את רובו), רק לאחר שלב ההתנשלות החמישי, והגיעו לבגרות. בשלבים מוקדמים יותר הוא חסר כנפיים או שהם קצרות למדי ואינן חופות את גופו. סימן זה, שכנפיו חופים את רובו, ממשט כאלה שאצלם הכנפיים קצרות אף בשיא ההתפתחות שלהם (קצרי כנף, למשל צלבגב קצר-כנף (Notostaurus cephalotes)). כמו כן יש חגבים שאין להם כנפיים כלל, או רק שרידי כנפיים מנוונות.

בתרתי [בשתי] **תיבות** (מילים) – **שמע מינה** [למד מכאן] **כי תרי** [שני] **שמות נבדלים נינהו** [הם]. **ושואלים:** **אלא מעתה "את כדר לעומר"** (בראשית יד, ד), **דפסק להו ספרא בתרי** [שפוסק אותם הסופר לשנים], **הכי נמי דתרתו שמי נינהו** [כך גם כן אתה אומר ששני שמות הם]? והרי מדובר שם במלך אחד! **אמרי** [אומרים] **בתשובה לכך: התם** [שם] **בשתי תיבות פסיק** **להו** [מפסיק אותם]. **בשני שיטין** (שורות) **לא פסיק** **להו** [אינו מפסיק אותם], **אלא כותב אותם באותה שורה**. **אבל הכא** [כאן] **בבת היענה** – **אפילו בשני שיטין נמי פסיק** **להו** [גם כן פוסק אותם]. **שרשאי לכתוב "בת" בשורה אחת ו"היענה" בשורה הבאה, משמע** **שהם נבדלים לגמרי**.

א **שנינו במשנה:** **אבל אמרו חכמים כל עוף הדורס טמא**.

תניא [שנויה ברייתא]. **רבן גמליאל אומר:** **עוף שדורס ואוכל** – **בידוע שהוא טמא, יש לו אצבע יתירה** **וזפק וקרקבנו נקלף** – **בידוע שהוא טהור**. ר' אלעזר בר' צדוק אומר: **מותחין לו חוט של משיחה, והוא יושב עליו, ואם חולק את רגליו, שתים מן האצבעות לכאן לפנים, ושתים לכאן לאחור** – **טמא, היו שלש לכאן ואחת לכאן** – **טהור**. ר' שמעון בן אלעזר אומר: **כל עוף הקולט מאכל מן האויר** – **טמא**. על כך תוהים: **העוף הקרוי ציפרתא נמי מקלט קלטה** [גם כן קולטת מן האויר], והיא טהורה! **אמר אביי:** **שקולט וגם אוכל באויר קאמרי** [אומרים אנו]. **ולא כזה שקולט באויר ואחר כך מניח לארץ ואוכל, כפי שעושה הציפרתא**. **ושבים לברייתא, אחרים אומרים:** **אם הוא שכן (נמצא בשכנות) עם עופות טמאים** – **טמא, שכן עם טהורים** – **טהור**. **ושואלים:** **כמאן** [כדעת מ"ן] **היא דעת אחרים? האם כדעת ר' אליעזר, דתניא** [ששנויה ברייתא]. ר' אליעזר אומר: **לא לחנם הלך זרזיר ושכן אצל עורב, כפי המוכר לנו, אלא מפני שהוא מינו? ודוחים:** **אפילו תימא רבנן** [תאמר שהוא כשיטת חכמים] **החלוקים על ר' אליעזר, וסבורים שהזרזיר עוף כשר, שכן ונדמה קאמרינן** [אומרים אנו]. **כלומר, לא די שהוא שוכן עם עופות טמאים, אלא רק אם הוא גם דומה להם** – **הרי זה סימן שגם הוא ממיניהם**.

ב **שנינו במשנה:** **ובחגבים, כל שיש לו ארבע רגלים וארבע כנפיים וקרצולים (כרעי ניתור) וכנפיו חופים את רובו הריהו כשר**. **ושואלים:** **מאי** [מה פירוש] **רובו? אמר רב יהודה אמר רב: רוב ארכו, ואמרי לה** [ויש אומרים] **שאמר רוב הקיפו**. **אמר רב פפא: הלכך** [מכיון שכך] **שיש שתי לשונות** – **מחמירים אנו בשתייהן, ולכן בעינן** [צריכים אנו] **שכנפיו יהיו חופות רוב ארכו, ובעינן** [וצריכים אנו] **גם שיהיו חופות את רוב הקיפו**. **תנו רבנן** [שנו חכמים]:

עיונים

כדר לעמר דפסק להו ספרא וכו' יש מקצת ספרי תורה שבהם כתוב "כדר לעמר" בשתי מלים, כדברי הגמרא כאן, וכן נמצא בשם רבינו תם. אבל הנוסחה המקובלת והמסורה היא "כדרלעמר" במלה אחת, כפי שמעידים הרמ"ה והמאירי, ובכל מקום שהגמרא והמסורה נחלקים – הולכים אחר המסורה (מנחת שי בראשית יד, א).

בשני שיטין לא פסיק להו ומכאן למד הרשב"א גם לכתבת גיטין, שנאמר בגט "וכתב". שאין מחלקים את שם האיש ואת שם האשה בשתי שורות, שאין זו קרויה כתיבה. ומצד אחר, למדו מכאן להקל, שאם חילקו שם אחד (שניתן להבינו כשתי מלים) לשתי מלים נפרדות באותה שורה – אינו פסול (ר"ג).

דורס וכו' יש לו אצבע יתירה וזפק וכו' בידוע שהוא טהור בביאור ביטויים אלו ראה בעיונים במשנה לעיל נט,א. ולפי רש"י יש להבין את הדברים כרצף: כל עוף הדורס טמא; ואם אינו דורס, וגם יש לו שלושה סימנים אלה – בידוע שהוא טהור. אבל אם הוא דורס אף שיש לו את שלושת הסימנים – טמא. אבל רבינו תם ועוד כתבו כי אין מדובר בצירוף של סימנים, אלא בשני כללים מוחלטים, שכל עוף הדורס טמא. וכן שאם יש בו שלושה סימנים אלה – סימן ודאי הוא שאינו דורס.

שלש לכאן ואחת לכאן טהור כלומר, יתכן שיהיה טהור, אבל לא בהכרח, שיש עופות שיש להם שלוש לכאן ואחת לכאן, והם טמאים (רא"ה).

ציפרתא הכונה לעוף בשם זה שידוע היה כטהור, וצד חרקים בתוך מעופם (רבינו יהונתן מלונל).

שכן ונדמה קאמרינן רש"י פירש: נדמה במראהו. אבל ראשונים אחרים כתבו כי צריך להבין "נדמה" לא רק במראהו, אלא גם בסימני הטהרה והטומאה, שאם בצורתו בלבד

בתרתי – **נשמי מינות**. **בשני שיטין** – **"צת" מכאן ו"יענה" מכאן**. **הכי גרסינן:** **יש לו אצבע יתירה וזפק וקורקבנו נקלף בידוע שהוא טהור** – **וארישא סמין, דמנא ליה: כל עוף הדורס טמא, ואם אינו דורס יש לו עוד שלשה סימנים, דהו ליה ארבעה** – **אצבעותיו**. **הקולט מן האויר** – **שכשזרקין לו מאכל, קולטו למוך פיו ומקצלו מן האויר**. **ציפרתא** – **מכירין היו שהיא טהורה וזה שמה**. **קולט ואוכל** – **שאינו מניחו לארץ עד שלא יבלענו**. **שכן** – **כמו: שוכן**. **ונדמה** – **דומה להם במראיתו**. **הלכך** – **הואיל ואמרינן הכי, בעינן מרוייהו**.

תוספות

[שייך למשנה לעיל נט,א] **רבי** יוסי אומר ושמו חגב – אומר היה

הרב רבינו יצחק ברבי מאיר, דרבי יוסי מפרש מילתא דתנא קמא, ולא פליג. דמוכח בגמרא, דתנא דבי רבי ישמעאל דדריש כלל ופרט וכלל, ומרבה כעין הפרט כל דאית ליה ארבעה סימנים, ודריש "חגב" לשמו חגב. ותנא דבי רב לא דריש "חגב" לשמו חגב, אלא קאמר: "חגב" – זה נדיאן, ולא מרבה מידי מבעין הפרט. ובעי חמשה סימנים: הנך ארבע, ואין ראשו ארוך, ופסיל ראשו ארוך. ותנא דמתניתין, דקתני ארבעה סימנים, ולא קתני אין ראשו ארוך – שמע מינה דסבר כתנא דבי רבי ישמעאל דמכשר אפילו ראשו ארוך. ואם תאמר: למה לי דכתב רחמנא "חגב" לשמו חגב? תיפוק לי מבעין הפרט, כמו הנך ארבעה סימנים! ויש לומר: לפי שאין סימן זה דשמו חגב חשוב כשאר סימנים, ולא היה מצרכין ליה. כי היכי דלא בעינן אין ראשו ארוך, ומרבינן אף על פי דראשו ארוך. ומהאי טעמא נמי איצטריך לאשמועינן בקרא כרעים בהדיא. אי נמי, כרעים איצטריך לכדדרשינן בגמרא: אין לו עכשיו ועתיד לגדל אחר זמן. אי נמי, לכלל ופרט, כדקאמר בגמרא: "אשר לו כרעים" – כלל. אבל אין לפרש שיש באחד ממיני ארבה או ממיני סלעם וחרגול שאין שמו חגב ואין להם כרעים, ואי לאו דכתביהו קרא בהדיא הוה מכשרין להו, דבכלל ארבה וסלעם וחרגול נינהו. דאם כן, כי קאמר בגמרא דתנא דבי רבי ישמעאל ותנא דבי רב איכא בינייהו ראשו ארוך – לימא דאיכא בינייהו דאין שמו חגב, דלתנא דבי רב שרי ולתנא דבי רבי ישמעאל אסור. וכן מכרעים קשה, דקאמר בגמרא: "אשר לו כרעים" – כלל, "ארבה סלעם וחרגול" – פרט. אדרבה, הני פרטי מרבה יותר מן הכלל, דכללא ממעט כל ארבה סלעם וחרגול שאין להם כרעים, ופרטי מרבה. וכי האי גוונא לא אשכחן דעביד כלל ופרט.

מדובר, כיצד אנו מכשירים עוף הבא לפנינו רק לפי הסימנים (כמבואר בסוגיה לעיל סא,א ואילך)? שמה שוכן הוא עם אחד הטמאים דדומה להם! (רמב"ן ועוד). וכן הסבירו כי משום כך חלקו חכמים על ר' אליעזר (לעיל סב,א), והכשירו זרזיר, למרות שהוא דומה לעורב במראהו החיצוני – מפני שהוא שונה בסימניו (רשב"א. וראה עוד ברא"ה).

אורה ההלכה

דורס ואוכל וכו' עוף שהוא דורס ואוכל – בידוע שהוא ממינים הטמאים. ואם אינו יודע אם דורס אם לאו, אם כשמעמידים אותו על חוט הוא חולק שני אצבעותיו לכאן ושתים אצבעותיו לכאן, או אם הוא קולט מן האויר ואוכל – בידוע שהוא דורס. ואם ידוע שאינו דורס, יש ללכת אחר שלושה סימני טהרה: אצבע יתירה, וזפק, וקורקבנו נקלף ביד (להוציא אם אינו נקלף אלא בסכין). כמסקנת הסוגיה. ומכל מקום, אף על פי שיש לעוף שלושה סימנים אלו – אין לאוכלו, לפי שאנו חוששין שמה הוא דורס, אלא אם כן יש מסורת שהוא טהור. (רמב"ם ספר קדושה הלכות מאכלות אסורות פ"א הט"ז–ה"כ. שו"ע יו"ד פב, ב).

שכן עם טמאים כל עוף השוכן עם הטמאים המנויים בתורה, דדומה להם – הרי זה טמא, אלא אם כן יש לגביו מסורת ושלושה סימני טהרה. כדעת חכמים לפי הגמרא. (רמב"ם שם ה"כ. וראה ערוך השולחן יו"ד פב, ל).

הלכך בעינן רוב ארכו החגב הטהור הוא כל שיש לו ארבעה רגלים וארבעה כנפיים, וכנפיו חופים את רוב אורך גופו ורוב הקיפו. כדברי רב פפא. (רמב"ם שם הכ"א–הכ"ג. שו"ע יו"ד פה, א).

זחל – מין חגב נלשון ארמי. איסקרא – ואין לו קרוליס נקטנומו, וגלויס לאחר זמן. אשר לא כרעים – כמי, ו"אשר לו" קרי. רשון ניפול גדיאן יוחנא ירושלמית – כן שמש. צפורת כרמים – מין ארנב לאין לו גנחמ. וכן לארצה כלקמן. יוחנא – מין חרגול דיש לו זנב. ולשנים הראשונים אין זנב. הרזבנית – מין חגב, ואינו דומה לאלו נמראה. דבי רבי ישמעאל תנא – הנה "למינהו" לאו פרטי נינהו כדאמרת, ללא מרבי אלא מינה דכל חד. אלא כללי נינהו, ויש כאן כללי כללות ופרטי פרטות, כלומר, כללות הנאין אחר כללות שלא לנורף, ואחר לדרשה, ופרטין הנאין שלא לנורף אחר פרטות, ולדרשה נאו על כדמך. ולקמן מפרש להו ואילו, דסלעס וחגב הן הפרטות שלא הוצרכו, ו"למינהו" הכתובין עמהם הם הכללות שלא הוצרכו.

תוספות

אף על פי שאין לו עכשיו ועתידי לגדל אחר זמן – מדכתיב "לא" באלף קדריש. ולא מצוי למימר: "לא" –

שאינו לו כרעים כלל קאמר. דארבה, סלעס ארבה וחרגול יש להם קרצולים, כדקתני בהדיא בהצד השוה שבהן וכי. וכן "אשר (אין לו) חומה" דגבי ערי חומה דריש: אף על פי שאין לו עכשיו והיתה לו קודם לכן, בפרק קמא דמגילה (ג,ב), ולא מצוי למימר: שאין לו כלל קאמר, דבערי חומה מישתעי קרא. וכן "אשר לא יעדה והפדה", ומתרגמינן: דקיימי ליה, פירוש: שהיה לו לקיימה וליעדה, דמצות יעדה קודמת. ומהאי קרא דרשינן ליה בפרק קמא דבכורות (ג,א) דמצות יעדה קודמת למצות פדייה, שנאמר "אשר לא יעדה והפדה", ואף על גב דכתיב באל"ף דרשינן כאילו כתיב בו"ו, כלומר שהיה לו ליעדה ואינו רוצה והפדה. והיינו טעמא, דלמה ליה למכתב "אשר לא יעדה"? פשיטא, דבלא יעדה מישתעי קרא, דאם יעדה היתה צריכה גט,

וגם לא היתה צריכה פדיית אב, שבשעת ייעוד פקע שעבוד שפחות מינה. ואם תאמר: בפרק "כשם" (סוטה לא,א) דפריך: וכל היכא דכתיב "לא" באל"ף ממש הוא? והא כתיב "יבכל צרתם לא צר ומלאך פניו הושיעם"! ואמאי לא מיייתי מכל הנך קראי? ויש לומר: דבכל הני איכא הוכחא מגופיה דקרא שרוצה לומר "אשר לו" בו"ו, אף על גב דכתיב באל"ף. דארבה סלעס וחרגול יש להם קרצולים, וערי חומה – ביש להם חומה מיימי, וגבי יעדה – כדפרישית, מדכתיב כלל. אבל "צרתם לא צר" – לא מוכח מגופיה דקרא שהקדוש ברוך הוא כביכול מיצר בצרתם של ישראל, אלא מקרא אחר דכתיב "עמו אנכי בצרה". ואם תאמר: והיכי דרשינן הכא וגבי ערי חומה מדכתיב "לא" באלף, דבעי למימר קרא אף על פי שאין לו עכשיו? והא מסקינן בפרק "כשם" (שם) דאל"ף משמע הכי והכי, הן או לאו! ויש לומר: דמכל מקום דרשינן מדשני למכתב באל"ף, יותר מכל אותם "לו" שרוצים לומר הן שכתובין בו"ו, שמע מינה לדרשה. "ולא צר" נמי דרשינן במדרש דכתיב באל"ף, דכל צרה שאינה לישראל מאומות – אינה צרה.

אין לו לחגב כנפיים עכשיו ועתידי לגדל לאחר זמן, כגון החגב הקרוי זחל – הרי זה מותר. ר' אלעזר בר' יוסי אומר: נאמר ביחס לחגב "אך את זה תאכלו... אשר לא כרעים ממעל לרגליו לנתר בהן על הארץ" (ויקרא יא, כא), הקרי שלו הוא "אשר לו כרעים", והכתיב "אשר לא" – ללמד: אף על פי שאין לו כרעים עכשיו ועתידי לגדל לאחר זמן הריהו מותר באכילה. ושואלים: מאי [מה] זחל? אמר אביי: הוא מה שקורין בארמית אסקרין. ובענין החגבים השחורים תנו רבנן [שנו] זכמיסין בפירוש הכתוב: "את אלה מהם תאכלו את הארבה למינהו ואת הסלעס למינהו ואת החרגול למינהו ואת החגב למינהו" (שם כב), ארבה – זה הקרוי גובאי, סלעס – זה רשון, חרגול – זה ניפול, חגב – זה גדיאן. מה תלמוד לומר, מה בא ללמד "למינהו" "למינהו" ארבע פעמים, לאחר כל אחד מהם? להביא ארבעה מינים דומים לאלו: ציפורת כרמים, ויוחנא ירושלמית, והערצובאי, והרזבנית, שגם הם מותרים באכילה. דבי [החכם] מבית מדרשן של ר' ישמעאל תנא [שנח]: "למינו" "למינהו" "למינהו" אלו כללי כללות (כללים), והמינים שזכרו במפורש אלו פרטי פרטות (פרטים). וכך דורשים את הכתוב: בפסוק הקודם נאמר "אך את זה תאכלו... אשר לו כרעים ממעל לרגליו לנתר בהן על הארץ", ואנו דורשים את האמור בשני פסוקים אלה במידת כלל ופרט וכלל: "אשר לו כרעים" הוא כלל – כל שיש לו כרעים לנתר בהן (קרצולים), "ארבה" – זה פרט הקרוי גובאי, "למינו" – הרי זה כלל, ולפי כללי מדרש ההלכה, כאשר יש כלל ופרט וכלל – בא הכלל השני להוסיף כל דבר שהוא כעין הפרט, וכאן בא הכלל "למינו" להביא (לרבות)

מדרשן של ר' ישמעאל תנא [שנח]: "למינו" "למינהו" "למינהו" אלו כללי כללות (כללים), והמינים שזכרו במפורש אלו פרטי פרטות (פרטים). וכך דורשים את הכתוב: בפסוק הקודם נאמר "אך את זה תאכלו... אשר לו כרעים ממעל לרגליו לנתר בהן על הארץ", ואנו דורשים את האמור בשני פסוקים אלה במידת כלל ופרט וכלל: "אשר לו כרעים" הוא כלל – כל שיש לו כרעים לנתר בהן (קרצולים), "ארבה" – זה פרט הקרוי גובאי, "למינו" – הרי זה כלל, ולפי כללי מדרש ההלכה, כאשר יש כלל ופרט וכלל – בא הכלל השני להוסיף כל דבר שהוא כעין הפרט, וכאן בא הכלל "למינו" להביא (לרבות)

מבין כתב כי "כללי כללות" הוא הדיון שיש בברייתא זאת במידת "כלל ופרט וכלל", ו"פרטי פרטות" הוא הלימוד במידת בנין אב, המופיע בסוף הברייתא. וכמבואר בהמשך הסוגיה, גם התנא של הברייתא הראשונה שהביאה הגמרא מתייחס אל הכתוב הקודם "כל אשר יש לו כרעים למעלה מרגליו" ככלל, אלא שהוא אינו רואה את "למינו" "למינהו" וכי ככללים, אלא כפרטים, ומדובר איפוא בחגבים מסויימים אחרים שלא נזכר שמום במפורש. ולפי כללי מדרש ההלכה, כלל ופרט – אין בכלל אלא מה שבפרט, ודוקא הפרטים הללו מותרים ולא פרטים אחרים. והגמרא להלן (סו,א) תרון מדוע תנא זה דורש כאן בכלל ופרט וכלל, ותנא זה במידת כלל ופרט.

אורה ההלכה

אין לו עכשיו ועתידי לגדל חגב שאין לו עכשיו כנפים או כרעים, או שאין לו כנפים החופים את רובו ועתידי לגדל אותן אחר זמן כשיגדיל – הרי זה מותר מעכשיו. כברייתא. (רמב"ם ספר קדושה הלכות מאכלות אסורות פ"א הכ"א). את אלה מהם תאכלו וכי מיני חגבים שהתירה תורה שמונה הם: חגב, מין חגב והוא הרזבנית, חרגול, ומין חרגול והוא ערצובאי, ארבה, ומין ארבה והיא צפורת כרמים, סלעס, ומין סלעס והיא יוחנא ירושלמית. כברייתא. (רמב"ם שם הכ"א).

- ג. ילק"ש תורה תקלו (כל הסוגיה).
- ד. תוספתא חולין פ"ג כה. תוי"כ ויקרא יא, כב.
- ה. (בשינויים) תוי"כ ויקרא יא, כב.

גרסות

כגון הזחל מותר בחלק מכת"י: כגון הזחל הזה הרי זה מותר וראה רש"י.

אשר לא כרעים כך הוא הכתיב בתורה, וברוב כת"י ובמקורות כמו הקרי: אשר לו כרעים.

אסקרין בכת"י: ועוד: אסקרא. גדיאן בכת"י: ועוד וכן במקבילות ובמקורות: גדיין.

והרזבנית בכת"י: והרזבנית ויש בכת"י: והרזבנית ובמקבילה: והארזבנית.

העולם

ארבה זה גובאי הארבה הוא שם כללי למינים רבים של חגבים, המופיעים בלהקות גדולות. אצל חלק מעדות ישראל קיימת מסורת המזהה את הארבה של התורה עם ארבה המדבר היה השכיח והידוע ביותר בארץ ישראל, באפריקה ובחצי האי ערב (ראה נספח). אפשרויות נוספות לזיהוי הארבה המקראי הן הארבה הנווד (Lucosta moratoria), והארבה המרוקני (צלנבג מרוקני, Doclostaurus marocanus) שהיו שכיחים בעולם העתיק.

ארבה מדברי

וראה נספח תמונות עמ' 19.

סלעס זה רשון

משמעות השם רשון בערבית היא "ארוך האף", והוראתו, כנראה, חגב בעל ראש מוארך. לתיאורים השונים שלו מתאימים כמה מינים – מצרן (acrida), וסלעס (truxalis). חגבים אלה הם בעלי ראש חרוטי מוארך ומצח גבוה. מחושים רחבים בבסיס שהולכים וצרים בקצוות כקרני האיל (כדוגמת יאיל קמצא, המוזכר במקומות אחרים).

חרגול זה ניפול

כפי הנאמר בסמוך מדובר במין שיש לו זנב. הכוונה היא לבני משפחת החרגוליים, בו לנקבות יש צינור הטלה ארוך, בעיקר חרגול לבן מצח.

חגב זה גדיאן

השם גדיאן, או נדיין (ראה בגרסאות) משמעו 'מנתר' או 'קפצן', ואולי הכוונה היא להבדילו מהארבה שיכול לנדוד למרחקים בסיוע רוחות. לדעת חלק מן החוקרים מדובר אולי במין שדמן ישראלי (Ccalliptamus palaestinis). את המין רזבנית הוזכר כאן כאחד ממיני החגב, מזהים אצל חלק מיהודי תימן כחגב הלבן.

ציפורת כרמים

לפי האמור כאן מדובר במין הדומה במראהו לארבה, שמו נובע כנראה משום שהיה שכיח באזור הכרמים. לדעת חלק מן החוקרים – מדובר בגובאי מצרי (Anacridium aegyptium), גדול ביותר, שהבוגרים שבו מגיעים לאורך 12 ס"מ.

עיונים

ר' אלעזר בר' יוסי אשר לא כרעים וכי לכאורה, יש כאן חזרה על דברי התנא הראשון, ור' אלעזר בר' יוסי רק מביא לכך מקור בכתוב. אבל יש שפירשו כי התנא הראשון דיבר על כנפיים, שאם הן עתידות לגדול לאחר זמן ולכסות את גופו, הריהו כשר. ור' אלעזר בר' יוסי מוסיף שהוא הדין לענין כרעיים ("קרצולים" בלשון המשנה). והרא"ה כתב כי ממה שפירש הכתוב בכרעיים אנו למדים לענין כנפיים. אבל יש שכתב שדוקא לענין כרעיים הוצרכנו ללימוד מן הכתוב, אבל לענין כנפיים – כך היא הדרך הרגילה, שהחגב נולד ללא כנפיים והן הולכות וגדלות ומתארכות במשך הזמן (חת"ס).

אלו כללי כללות ואלו פרטי פרטות כלומר, יש בפסוק זה כללים מרובים ופרטים מרובים, ואנו דורשים אותו בדרך זו (ראב"ן). ולשיטה זו, אנו דורשים במידת "כלל ופרט וכלל", כאשר הכלל הראשון המשותף הוא מה שנאמר בפסוק הקודם "אשר לו כרעים למעלה מרגליו לנתר בהן על הארץ", והפרטים הם הארבה, הסלעס, החרגול והחגב, ו"למינו" "למינהו" הם הכללים הבאים אחר כל אחד מן הפרטים, להוסיף כל שהוא מעין אותו פרט. ורש"י ביאר כי ההדגשה בביטויים הכפולים, "כללי כללות" "פרטי פרטות", היא שיש כאן כללים שאין בהם צורך, ופרטים שאין בהם צורך, והם מלמדים אותנו על הגדרות נוספות, שלא בדרך כלל ופרט, אלא בעצם הייתור שלהם. ואילו

ציפורת כרמים – מין ארצה, שלשה און גבחת. ואין לי אלא – מין חגבים הנא לפנינו ואין לו גבחת – יש לנו להביא מארצה, שיש כאן כלל ופרט וכלל, כדמפרש לקמיה: "אשר לו כרעים תאכלו" – כלל, ארצה – פרט, למינהו – חזר וכלל, ויש לך לרבות כרעים הפרט הדומין לו בכל סימניו, שיש לו ארבע סימנין דמתניתין, ועוד חמשי. שאין לו גבחת – שאין ראשו מרוט. הבא לפנינו ויש לו גבחת – שאינו דומה לארצה אלא בארבעה סימנין האמורין דמשנתנו. תלמוד לומר סלעם זה ניפול – ולזה יש גבחת והכשירו הכתוב, והדר כתב "למינהו" להיות כלל, ולידון עס "אשר לו כרעים" כלל ופרט וכלל, ומציא כרעים הפרט את הדומה לו, דהיינו אושכף. והוא הדין ליומא ירושלמית, וחדא מייניהו נקט דיש לו גבחת. ולקמיה פריך, הא אמרן לעיל: סלעם הוא רשון, והוא מפרש ליה: זה ניפול ואין לי – להכשיר דשני דינין של כלל ופרט הללו. לא הבא לפנינו ואין לו גבחת – דאיתרבי מ"למינו" דארצה. והבא ויש לו גבחת – דאיתרבי מ"למינהו" דסלעם. והבא ואין לו זנב – כלומר, וכלבד שינא לפנינו ונראה שאין לו זנב, דלארצה וסלעם אין זנב. ואכתי חמשה סימנין נינהו. הבא ויש לו זנב מנין – שאינו נריך לחזור אלא אחר ארבעת הסימנין? תלמוד לומר חרגול – דיש לו זנב, ו"למינהו" חזר וכלל להכי

ציפורת כרמים. אין לי אלא הבא ואין לו גבחת, הבא ויש לו גבחת מנין? תלמוד לומר: "סלעם" – זה ניפול, "למינהו" – להביא את האושכף. ואין לי אלא הבא ואין לו גבחת, הבא ויש לו גבחת, הבא ויש לו זנב, מנין? תלמוד לומר: "חרגול" – זה רשון, "למינהו" – להביא את הפרספת ואת השחלנית. ואין לי אלא הבא ואין לו גבחת, הבא ויש לו גבחת, הבא ואין לו זנב, הבא ויש לו זנב, מנין? אמרתי, הרי אתה דן בננין אב משלשטן: לא ראי ארבה פראי חרגול, ולא ראי חרגול פראי ארבה, ולא ראי סלעם, ולא ראי שניהם; הצד השנה שבהן – שיש לו ארבע רגלים, וארבע כנפים, וקרצולים, וכנפיו חופין את רובו; אף כל שיש לו ארבע רגלים, וארבע כנפים, וקרצולים, או הבא ויש לו זנב, ואולם דווקא זה הבא ואין ראשו ארוך, שהרי כל אלו אין ראשם ארוך; אבל הבא לפנינו וראשו ארוך, מנין שהוא כשר? ומשיבים: אמרת (אומר אתה), הרי אתה דן במידת בנין אב משלשטן: הרי שלושתם אינם דומים, לא ראי (ענין) ארבה שאין לו גבחת ואין לו זנב, כראי חרגול שיש לו גבחת ויש לו זנב; ולא ראי חרגול כראי ארבה; ולא ראי שניהם כראי סלעם, שיש לו גבחת ואין לו זנב, ולא ראי סלעם כראי שניהם. הרי שיש בכל אחד מהם צדדים שאין בחבירו, ואת שלושתם הכשיר הכתוב, ונמצא שאין הטהרה תלויה בסימנים אלה, אלא בצד השווה בכלום, והצד השווה שבהן הוא – שלכל אחד מהם יש לו ארבע רגלים, וארבע כנפים, וקרצולים (רגלי ניתור), וכנפיו חופין את רובו, ומכאן נלמד כבנין אב: אף כל שיש לו ארבע רגלים, וארבע כנפים, וקרצולים,

ממנו, הרי הלא, מר קרי ליה הכי ומר הכי. ואין לי אלא הבא לפנינו – בין אין לו גבחת ובין יש לו, ובין שאין לו זנב ובין שיש לו, דהא כולהו איתרבו. והבא ואין ראשו ארוך – כלומר, וכלבד שינא לפנינו ואין ראשו ארוך. דהיינו חמשה סימנין, דהנך כולהו אין ראשן ארוך. הבא וראשו ארוך מנין – וכלבד שידמה בארבעת הסימנין. הרי אתה דן כו' לא ראי כו' – שיש צוה מה שאין צוה. ועל כרחך אין סימני הטהרה תלוי בזנב ובגבחת, לא ציט לו ולא צאין לו, שהרי יש כאן אין לו וכשר, ויש לו וכשר. הצד השווה שבהן כו' אף כל כו' – ואפילו ראשו ארוך. ולקמיה פריך: מה להצד השווה שבהן שכן אין ראשן ארוך. "וקרצוליו" גרסינן. ובין הלא תנא דלעיל ליכא אלא הך דרשא, דהאי מרצה ראשו ארוך, ומנא דכתיבת דלעיל ליה ליה.

תוספות

ואין ראשו ארוך ניבעי בהדי הנך שלשה סימנים – משום דסברא הוא לרבוני סימן דגרוע מכולהו. ורבינו יצחק בן אשר מפרש, שאין שום מין חגב שהוא חסר מהנך ארבעה סימנים דמתניתין, שלא יהא חסר כמו כן או ראשו ארוך או סימן אחר בהדיה. אבל אפשר שחסר סימן של ראשו ארוך, ויהיה לו ארבעה סימנים דמתניתין. ואם תאמר: דהשתא משמע דלתנא דבי רבי ישמעאל ולתנא דמתניתין שרי ראשו ארוך. ובמסכת שבת בשלהי פרק "רבי עקיבא" (ז, ב) נמי אמרינן דרב כהנא מעבר שושיפא אפומא. אמר ליה רב: שקליה, כי היכי דלא נימור: מיכל קא אכיל ליה, וקא עבר משום "אל תשקצו את נפשותיכם". משמע דליכא איסור משום חגב טמא, ולא אסר ליה אלא מפני שהוא חי. ושושיפא הוא ראשו ארוך, כדאיתא פרק "אין מעמידין" (עבודה זרה לו, א) גבי העיד יוסי בן יועזר על איל קמצא דכן, שמפרש רב פפא דאיל קמצא הוא שושיפא, ופליגי יוסי בן יועזר ורבנן בראשו ארוך. ורב חייה בר אמי אמר: סוסבל, ופליגי בכנפיו חופין את רובו אי בעינא רובא דמנכר, אבל בראשו ארוך דכולי עלמא לא פליגי דאסור. וזהו תימיה: דכיון דקיימא לן דראשו ארוך שרי, אמאי קאמר התם רב חייה בר אמי דאסור לכולי עלמא? ונראה לרבינו תם דגרס התם "דכולי עלמא לא פליגי דשרי", וכן מצא בספר ישן.

לא ראי ארבה כראי חרגול ולא ראי חרגול כראי ארבה וכו' – מה שלוקח תחלה ארבה וחרגול

עיונים
גבחת רשי' פירש גבחת כמו שנאמר על אדם (בטומאת צרעת), שחלקו הקדמי של ראשו הוא ללא שערות. ואף לארבה יש מעין שיער על קדמתו ראשו, ולסלעם אין. ובעל הערוך פירש גבחת – מעין דבשת בגבו, כמו לגמל. סימני החגבים המפורשים בכתוב לפי הברייתא:

זנב	גבחת	ארבה	אין
אין	אין	סלעם	יש
אין	אין	חרגול	אין
יש	יש		

סלעם זה ניפול למינהו להביא את האושכף וכו' בברייתא הראשונה שהובאה בעמוד הקודם נאמר אחרת, שסלעם הוא רשון, וחרגול הוא ניפול. ובגמרא להלן (סו, א) תירצו שכל אחד מן התנאים חי במקום אחר, ולכן השתמש בשמות אחרים לפי מנהג אנשי מקומו. וביחס למה שנאמר כאן ש"למינהו" של סלעם הוא אושכף, ובברייתא הקודמת הזכרה יוחנא ירושלמית, כתב רשי' שמדובר בשני חגבים שונים, שלשניהם יש גבחת ואין זנב, כמו הסלעם. והוא הדין ל"למינהו" של חרגול, שלעיל למדו מכאן לערצוביא, וכאן הוסיפו גם כרספת ושחלנית, שלכל אלו יש גם גבחת וגם זנב (ויש שהבינו כי בנקודה זו עצמה חלוק התנא של הברייתא הקודמת על התנא שלנו, שהוא מתיר רק אותם מינים מסויימים. ראה מאירי). ועוד הציע רשי' שמדובר בשמות שונים של אותו מין חגב.

דרשת הכתוב ויקרא יא, כב בענין חגבים טהורים לפי שתי הברייתות

בריייתא ראשונה	גובאי	ציפורת כרמים	רשון	יוחנא ירושלמית	ניפול	חרגול	למינהו	חגב	למינהו
תנא דבי ר' ישמעאל	גובאי	להביא ציפורת כרמים (אין לו גבחת)	ניפול	להביא אושכף (יש לו גבחת)	לפי רב אחאי – להביא שראשו ארוך	רשון	להביא כרספת ושחלנית (יש לו זנב)	ארבעה סימנים	רק אם שמו חגב
									רק אם שמו חגב
									רק אם שמו חגב
									רק אם שמו חגב

גרסות
ואין לי אלא הבא ואין לו גבחת הבא ויש לו גבחת הבא ואין לו זנב הבא ויש לו זנב מנין בכת"מ ועוד: ואין לי אלא הבא ויש לו גבחת והבא ואין לו זנב הבא ויש לו זנב מנין.
הכרספת בכת"מ:
הכרספית ויש בכת"מ:
הכרצפת ויש: הכרספת.
השחלנית בכת"מ ובילקוט:
השחלנית.

ואין לי אלא הבא ואין לו גבחת הבא ויש לו גבחת הבא ואין לו זנב הבא ויש לו זנב הבא ואין ראשו מנין בכת"מ ועוד: ואין לי אלא הבא ואין לו גבחת והבא ויש לו גבחת והבא ואין לו זנב והבא ויש לו זנב והבא ואין ראשו ארוך, הבא וראשו ארוך מנין.
לא ראי ארבה כראי חרגול ולא ראי חרגול כראי ארבה ולא ראי שניהם כראי סלעם ולא ראי סלעם כראי שניהם בכת"מ ובמקורות:
לא ראי ארבה כראי סלעם ולא ראי סלעם כראי ארבה ולא ראי שניהם כראי חרגול ולא ראי חרגול כראי שניהם וראה ספר המאור ורמב"ן.
וקרצולים יש בכת"מ:
וקרסולים ויש: וקרסוליו וראה רשי' שהגיה כלפנינו.
אף כל – רובו בכת"מ ובילקוט משפט זה חסר.

וקרצולים ויש בכת"מ:
וקרסולים ויש: וקרסוליו וראה רשי' שהגיה כלפנינו.
אף כל – רובו בכת"מ ובילקוט משפט זה חסר.

לשון

ראי משמעות "ראי" היא כאן: מראה, דמות (וכעין זה יש גם במקרא, אלא ששם האות גי' מנוקדת בחולם או בחטף קמץ).
הביטוי "לא ראי זה כראי זה" משמעו: אין שני הדברים דומים (נראים) זה לזה, לפי שיש ביניהם נקודות הבדל מסויימות. ויש שהדבר נאמר בלשון "לא הרי זה כהרי זה".

העולם

יש לו גבחת
ראה ב"עיונים". יש שהציעו כי הכוונה ללוחית הגב של החזה הקדמי, שהיא קמורה וחלקה (כמו מצח האדם). ראה להלן אצל החרגול.

יש לו זנב

חרגול
לנקבת החרגול יש צינור הטלה דמוי חרב כפופה, בעזרתו היא קודחת בקרקע או ברקמות צמחים לצורך החדרת הביצים, וייתכן כי לכך הכוונה.

ראשו ארוך

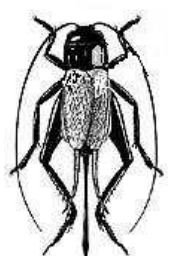
ראה בעמוד הקודם "סלעם זה רשון".

הצרצור – מין חגב טמא. תלמוד לומר חגב – דלא אינטריך, דהא איתרבו כל השוין להו צארבעה סימנין. ששמו חגב – וכל האמורין למעלה שמש חגבים. יכול אין בו כל הסימנין הללו – ולקמן פריך: מנא תיתי? והא ארצה וחרגול כתיבי! תלמוד לומר למינהו – דתגב, והיינו "כללי כללות" ו"פרטי פרטות" דאמרינן לעיל, דהאי "חגב" ו"למינהו" – יתיבי נינהו לדרשה. וסלעס נמי מיייתרין ליה לקמן. הכי גרסינן: פריך רב אחאי, עד: מנהו ענין לראשו ארוך. והדר גרסינן: צמאי קמיפלגי, עד: כי האי גוונא מנהו. והדר גרס: אמר מר אי שמו חגב וכו'. מה להצד השווה שבהן וכו'. דהא על כרחך עד דדמי ליה לפרט בכל דדין נעינן לתנא דבי רבי ישמעאל. וכי תימא – סבירא ליה, דכיון דדמי ליה במתקת – מרבינן ליה צנעין הפרט, כדפליגי תנאי בעלמא בכל כלל ופרט וכלל, דאיכא למאן דאמר: כלל קמא דוקא, והוה ליה כלל ופרט ואין כלל אלא מה שצפרט, ואהני כלל צמא שהוא מוסף על הפרט מדי דדמי ליה לפרט בכל דדין. ואיכא למאן דאמר: צמא דוקא, והוה ליה כלל מוסף על הפרט, ואיתרבו כל מיני, ואהני כלל קמא למהו בכלל ופרט למעוטי מידי דלא דמיא ליה לגמרי, אבל מידי דדמי ליה צמקת לא מצי למעוטי, דהא צמא דוקא. ותנא דבי רבי ישמעאל כמאן דאמר צמא דוקא סבירא ליה. אי הכי – חרגול לא ליכתוב, דחתי מארצה וסלעס, ואף על גב דלהן אין זנב ולו יש זנב. אלא – מאי טעמא לא אייתי מינייהו – משום דאיכא למיפריך כו', והכי נמי איכא למפריך. ותייתי מארבה וחרגול – נהגד הוה שנהו דארבעה סימנין. דמאי פרכת – להלך הוה? אי פרכת: מה לארבה שכן אין לו גבחת תאמר נסלעס – הרי תרגול יוכי, ומה לתרגול דיש לו זנב – הרי ארצה לאין לו זנב. וזו הדין הוה הוה שנהו, ששוין צארבעה סימנין ואין ראשן ארוך. תנהו ענין – זו מדה צמורה, דנל שאינו ענין לגופו – תנהו ענין לדבר אחר.

וּכְנָפָיו חוֹפִין אֶת רוּבוֹ. וְהָלֵא הַצְרָצוֹר הַזֶּה יֵשׁ לוֹ אַרְבַּע רַגְלִים, וְאַרְבַּע כְּנָפִים, וְקַרְצוּלִים, וְכַנְפָיו חוֹפִין אֶת רוּבוֹ, יָכוֹל יִהְיֶה מוֹתֵר? לֹכֵן תִּלְמוּד לומר בסוף הפסוק: "חגב" – לומר שצריך שיהא שמו חגב, וכל אלו שזכרו הם ממיני החגבים. ויש לשאול: אי (אם) שמו חגב, יכול יהיה כשר גם אם אין בו כל הסימנין הללו? תלמוד לומר מיד אחר כך: "למינהו" – ללמד שגם אם שמו חגב אינו כשר עד שיהא בו כל הסימנין הללו: ארבעה רגלים, וארבעה כנפים, וקרצולים, וכנפיו חופות את רובו. עד כאן הברייתא ששנה החכם מבית מדרשו של ר' ישמעאל. פריך [הקשה] על כך רב אחאי: וכיצד אתה למד בבנין אב מארבה סלעס וחרגול, לכל שיש לו ארבע רגלים וארבע כנפים וקרצולים וכנפיו חופים את רובו? מה להנך [לשלושה אלה]. שכן יש בהם צד משותף, שאין ראשן ארוך! ואם כן חגב שראשו ארוך, מניין שהוא כשר? וכי תימא [ואם תאמר], כיון דשוו [שהם שווים] בארבעה סימנין – מיייתרין ולא פרכינן [מביאים]. לומדים אנו לכל שיש בו ארבעה סימנים אלה, ואיננו פורכים, שוברים את הלימוד. שבמידת "כלל ופרט וכלל" אין צורך שהפרטים הנלמדים יהיו שווים לגמרי לפרט המפורש; אי הכי [אם כן] אתה מניח, חרגול נמי [גם כן]. דשוו להו [ששווה להם] לארבה וסלעס בארבעה סימנים אלה – לא ליכתוב [שלא יכתוב]. ותייתי

גרסות הצרצור יש במקורות: חגב ששמו חגב בכתי"מ: חגב כל ששמו חגב. יכול אין בו כל הסימנין הללו בכתי"מ: יכול אפילו אין לו סימנין הללו. פריך רב אחאי – לראשו ארוך בכתי"מ ועוד נמצא קטע זה לאחר: כי האי גוונא מהכא בעמוד הבא, ורש"י הגיה כלפינו. חרגול נמי דשוו להו לא בכתי"מ: חרגול דיש לו זנב נמי לא ויש בכתי"מ: לא ליכתוב רחמנא חרגול שכן יש לו זנב וליתי מהנך. סלעס יתירא הוא בכתי"מ: סלעס קרא יתירא [הוא].

העולם הצרצור

בארץ מצויים כ-30 מינים של צרצרים (Grillidae). הם בעלי מחושים ארוכים ודקים, וניזונים מן החי ומן הצומח. לצרצור יש רגלים אחוריות המשמשות בדרך כלל לניתור, ולרבים מן המינים יש אכן ארבע כנפים, וכן ארבע רגלים, בנוסף על רגלי הניתור (קרצוליים). לנקבות הצרצור יש צינור הטלה ארוך. הצרצור ידוע בקולות הצרצור שהוא משמיע בעזרת חיכוך כנפי החפייה שלו זו בזו כקריאת תיגור ובעת הזדווגות.

[ושיבא, יילמד] מארבה וסלעס במידה זו! אלא מדוע הוצרך הכתוב להכשיר חרגול במפורש – מפני שאם היו כתובים רק ארבה וסלעס איכא למיפריך [יש מקום להקשות]: מה להנך [לארבה וסלעס, שכן אין להן זנב, וכיון שלחרגול יש זנב, ואינו דומה להם בכל ענין, אינו יכול להילמד מהם. אם כן, הכי נמי איכא למיפריך [כך גם כן יש לפרוץ]: מה להנך [לארבה וסלעס, שזכרו בפסוק, שכן אין ראשן ארוך, ומניין להכשיר מין חגב שיש בו ארבעה סימנים אבל ראשו ארוך? אלא אמר רב אחאי, מכאן למד התנא להכשיר חגב שראשו ארוך: סלעס שזכר בפסוק – יתירא [יתר] הוא, שכן לא ליכתוב רחמנא [שלא תכתוב התורה] סלעס, ותייתי [ותביא אותן] בבנין אב מארבה וחרגול, בצד השווה בהם, שיש בהם ארבעה רגלים, וארבע כנפיים, וקרצולים, וכנפיהם חופים את רובם. דמאי פרכת [שמה אתה מקשה]? מה לארבה שאין אתה יכול ללמוד ממנו לסלעס, שהרי אין לו גבחת, ולסלעס יש גבחת – הרי חרגול שזכר בכתוב יש לו גבחת. ואם תקשה: מה לחרגול שיש לו זנב, ולסלעס אין זנב – הרי הכשיר הכתוב ארבה שאין לו זנב! ואם כן סלעס דכתב רחמנא [שכתבה התורה] למה לי? אלא אם אינו ענין (אם לא הוצרך) לגופו – תנהו ענין לחגב שראשו ארוך, לומר שהוא כשר.

תוספות

ומניח סלעס עד לבסוף, אף על פי שהוא כתוב תחלה במקרא קודם חרגול – זהו לפי שארבה וחרגול חלוקים זה מזה יותר ממה שחלוק כל אחד מהם מסלעס. כי כל אחד מהם אין חלוק מסלעס אלא מדבר אחד, או מגבחת או מונב, אבל ארבה וחרגול חלוקים זה מזה בשני דברים, שארבה אין לו גבחת ואין לו זנב, וחרגול יש לו שניהם, כדמוכח בסוגיא דחרגול יש לו גם גבחת, כשיבא לפרש דסלעס קרא יתירא הוא. ועוד יש לומר: דלכך תפס ארבה וחרגול – לפי שהם עיקר הדרשה, כדמוכח בסמוך, דמסיק דסלעס קרא יתירא הוא, ואתא למשרי דראשו ארוך.

וכי תימא כיון דשוו בארבעה סימנין מיייתרין ולא פרכינן – דסבירא ליה כלל בתרא דוקא, כמו שפירש בקונטרס, ולהכי לא איצטריך להו לכולהו צדדין. כדאמר בפרק "בכל מערבין" (עירובין כח,א) דלמאן דאית ליה כללא בתרא דוקא – מרבינן כל דדמי ליה בשני צדדין, אבל מאן דאית ליה כללא קמא דוקא – לא מרבינן כל דדמי ליה בשני צדדין, מדאיצטריך למכתב חרגול משום דלא הוה ילפינן ליה מארבה וסלעס, לפי שיש לו זנב, אם כן סבירא ליה דכללא קמא דוקא, ולהכי מצריך שיהא דומה בכל הצדדין, הואיל (ובו) [וכן] גם צד שאין ראשו ארוך נצריך שיהא בו! ואם תאמר: ואפילו יסבור דכללא קמא דוקא מצי לשנויי, דהכא נמי לא ילפינן מפרט אלא שני סימנים – דארבעה כנפים, וכנפיו חופין את רובו. אבל סימן דקרצולים ורגלים – כתוב בהדיא "ואשר לו כרעים ממעל לרגליו", ולא אתו מפרטא. הלכך, אי אמר כללא קמא דוקא מצריכי נמי או זנב או אין ראשו ארוך, והשתא לא ילפינן מן הפרטות רק שלשה צדדין כמו בעירובין (שם). ומיהו, לא צריכינן לשנויי הכי, אלא אפילו יהיו קרצולין כאן בחשבון השלשה צדדין, ונאמר שלא נכתבו כדי להוסיף

עיונים

תלמוד לומר חגב ששמו חגב למרות, שכפי שנאמר בברייתא הקודמת, "חגב" שבתורה מזוהה עם מין מסיים הקרוי כן – גדיאן (או: נדיין), מכל מקום חגב משמש גם כשם כללי למיני החגבים הכשרים. ולשיטת ברייתא זו, הואיל ואין צורך להזכיר את המין הפרטי חגב, ואינו נצרך לעניינו, למדנו מכאן לשם הכללי חגב, שרק זה שקרוי בשם הכללי חגב (כפי העם. מאירו) כשר. ומדברי הרמב"ם בפירוש המשנה (וכן ניתן להבין בהלכות, ראה מ"מ) עולה כי מה שנאמר שצריך שיהיה שמו חגב מתייחס דווקא לזה שראשו ארוך, שבו עוסקת הברייתא, לומר שאינו כשר אלא אם היה שמו חגב (כשם פרטי). וכך משמע לכאורה מפירוש רש"י לתורה (ראה רמב"ן).

פריך רב אחאי מה להנך שכן אין ראשן ארוך וכו' רש"י הסביר כי קושיית רב אחאי נוגעת למחלוקת העקרונית בכללי מדרש ההלכה, כיצד בדיוק דורשים במידת "כלל ופרט וכלל", האם הכלל הראשון הוא העיקרי, ולמדים מן האחרון רק מה שדומה לפרט לגמרי. או האם הכלל האחרון הוא העיקרי, ולמדים לכל דבר שיש לו רק צד של דמיון לפרט. והרי לפי שיטת ברייתא זו נראה בבירור שהולכים בדרך הראשונה, ולפי זה גם בענין ראשו ארוך היה ראוי לומר כן. אבל רמב"ן התקשה בהסבר זה, שהרי הדיון כאן אינו עוסק כלל במידת כלל ופרט, אלא במידת בנין אב משני כתובים או יותר ("מה מצייני"), והוא אכן פירש את הדברים לפי הבנה זו, שמדובר בבנין אב, עיי"ש. אכן, בעל תורת חיים כתב כי לשיטת רש"י, בעיקרו של דבר יש כאן כלל ופרט וכלל, וגם את הלימוד לענין ראשו ארוך יש להבין באופן זה. ומה שנאמר "הרי אתה דן בבנין אב משלושתן" כוונתו משלושה "כלל ופרט וכלל" שיש בפסוק זה.

אלא אמר רב אחאי סלעס יתירא הוא וכו' ולשיטת רב אחאי, כך יש להבין את

סוף הברייתא: חגב שראשו ארוך מניין שהוא כשר? הרי אתה דן בנין אב משלושתם, בצד השווה שבהם, להצריך ארבעה סימנים: ארבע רגלים, ארבע כנפיים, קרצוליים וכנפיו חופים את רובו. ואולם, כשתעיין בדבר תמצא שדי היה לכתוב ארבה וחרגול, וללמוד משניהם דין זה בבנין אב, ולפיכך נתייטר סלעס לרבות חגב שראשו ארוך (ריב"ם בתוס' בעמוד הקודם). ושאלו תוסי': ולדרך זו, שסלעס אינו נצרך, מה דרש התנא מ"למינהו" של סלעס? ותירצו כי אם לא "למינהו" זה, הייתי אומר שסלעס בא להכשיר ראשו ארוך בנינו הסלעס דוקא, ולא בשאר מינים. או שהייתי אומר שסלעס בא להדגיש – דווקא סלעס מותר, ולא מינו (שם). ואילו רמב"ן כתב כי לפי רב אחאי נזכר "למינהו" בסלעס אגב "למינהו" האחרים שבפסוק זה, ובאמת אינו נצרך לעניינו.

תנהו ענין לראשו ארוך שאלו ראשונים: הואיל והמשתף לכל החגבים שבכתוב הוא ארבעת הסימנים וגם שראשם אינו ארוך, נמצא שיש בעצם חמישה סימנים, ואם כן מדוע לא נאמר שסלעס בא לרבות חגב שראשו אינו ארוך, אבל אין בו אחד מהסימנים האחרים, וכגון שאין לו ארבע כנפים, או שאין חופות את רובו? וריב"א בתוס' כתב כי אין חגב שחסר בו אחד מארבעת הסימנים שהזכרו במשנה, וגם ראשו אינו ארוך. אבל בעל המאור כתב כי יש לרין בענין זה במידת "דבר הלמד מעניינו", שהואיל והסימנים שהתורה הזכירה בענין זה הם רגלים וכרעים לנתר בהן, שהם מסויעים לו בקפיצה ובמעוף, יש ללמוד מכאן שהסימנים המעכבים הם אלו הקשורים לענין זה, אבל מה שראשו אינו ארוך אינו מעלה ולא מוריד בענין זה, ולכן דווקא הוא הוצרך לריבוי הכתוב. וראה עוד ברמב"ן.